

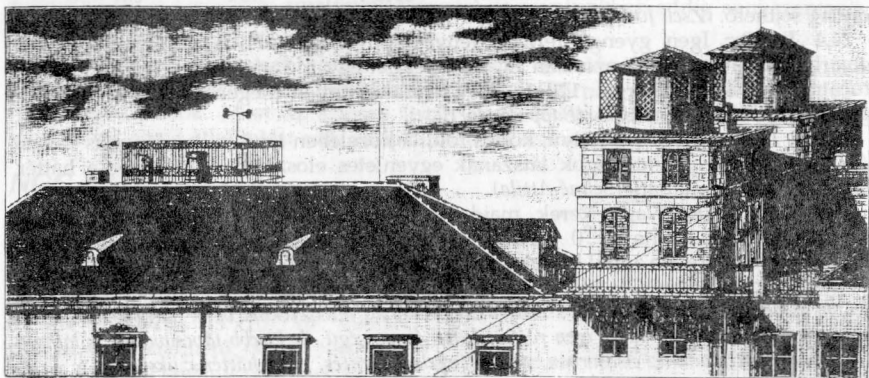


Csillagászat történet

Százötven éve született Fényi Gyula jezsuita csillagász

Fényi (Finck) Gyula 1845 január 8-án, 11 gyermekes családban látta meg a napvilágot, amelynek kutatását későbbi életében nagy szorgalommal végezte. A soproni születésű tudós a magyar csillagászat kiváló egyénisége volt. 1927-ben halt meg.

Már kisgyermek korában élénken foglalkoztatta az égbolt titkainak kénvelése. Tanulmányait a soproni gimnáziumban végezte. Mindössze 19 éves volt, amikor belépett a Jézus Társaság szigorú katolikus rendjébe, és a jezsuiták egyik fellegvárában, Nagyszombatban töltötte a noviciátus nehéz éveit. Rendkívül sokat tanult, csakúgy, mint a jezsuita iskolákban nevelkedő többi hallgató. Két év próbaidő következett, majd két év retorikai és filológiai tanulmány után hároméves filozófiai, matematikai és fizikai tanulmányok következtek. 1871-ben tanárként Kalocsára került. Teológiai tanulmányait Innsbruckban végezte 1874 és 1878 között, közben pap-pá szentelték. Itt sajátította el a felsőbb matematikát és az elméleti fizikát is.

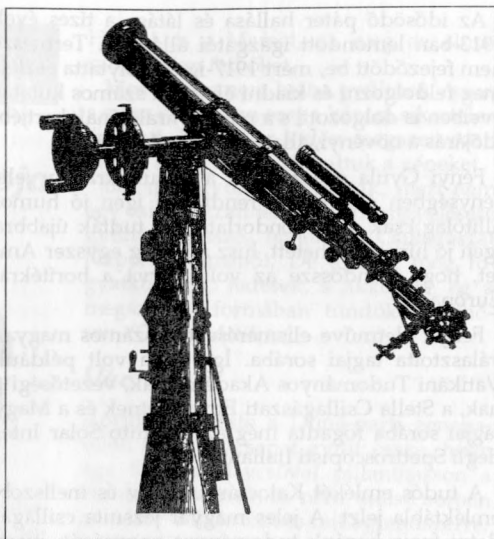


HAYNALD-OBSZERVÁTORIUM KALOCSÁN,
DÉLI OLDAL.

A Haynald Obszervatórium — száz évvel ezelőtt

Kalocsán az érseki gimnázium épületében 1878-ban létesült a híres Haynald Obszervatórium (Haynald Lajos bíboros érsek bőkezű adományából), ahol Fényi Gyula több mint három évtizedet dolgozott, és Nap-megfigyeléseivel világhírt szerzett magának és a magyar tudománynak. Kezdetben az első igazgató, Braun Károly mellett dolgozott, majd 1885-től 1913-ig a csillagvizsgáló igazgatója volt.

A szorgos páter fő megfigyelési területe a Nap volt. A protuberanciák és a napfoltok megfigyelésével és lerajzolásával foglalkozott. Akkoriban elterjedt egy elmélet, amely szerint a Nap protuberanciái csak optikai tükenmények; erre Fényi megjegyezte: „Ezek csak néznek, de nem észlelnek!” 1885. július 15-én Kalocsán egy protuberancia észlelésekor megállapította, hogy az anyag 858 km/s sebességgel emelkedett a Nap „felszíne” fölé. Ugyanebben az évben szeptember 30-án egy másik érdekes protuberanciát is észlelt, amikor is az 50 ezer km távolságra emelkedett a Nap „felszínétől”. A látottakat ugyanúgy lerajzolta, mint más észleléseit. (A kiváló rajzok készítése miatt őt tartják a fényképezés előtti idők egyik legjobb Nap-megfigyelő csillagászának.) 1886-ban egy napkitörést figyelt meg, és elsőként sikerült a látott fler szinképből megállapítania a gázmozgás sebességét.

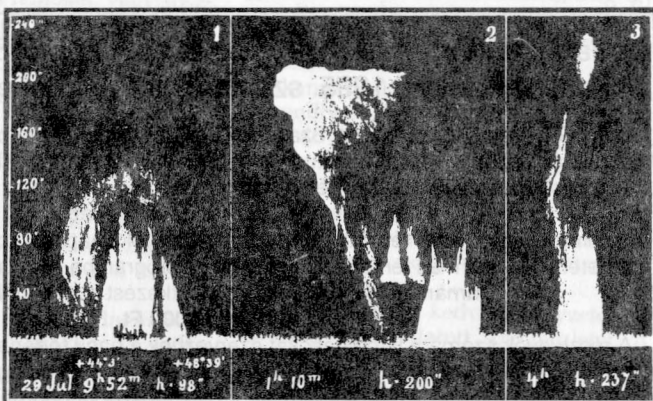


Az obszervatórium 19 cm-es főműszere

Fényi Gyula szorgalmát bizonyítja, hogy több mint 250 közleménye jelent meg. 1866 és 1917 között 4 ezer órát töltött észleléssel.

Sok rendtársától eltérően ő nagyon keveset utazott. 1905. augusztus 30-án viszont Granadában, a rendje ottoni csillagvizsgálójában (Carrion de Los Condes-ben) megfigyelt egy teljes napfogyatkozást.

A csillagásztörténeti munkákban — érthetően — kevés szó esik arról, hogy Fényi Gyula kiemelkedő *meteorológiai* tevékenységet is végzett. Pedig a kalocsai Haynald Obszervatóriumban Fényi sok információt szolgáltatott a Nagyalföld éghajlatának jobb megértéséhez, sőt mérőeszközöket is készített.



Fényi Gyula rajzsorozata egy protuberanciáról (1887. július 9.)

Az idősödő páter hallása és látása a tízes évek elején erősen megromlott, ezért 1913-ban lemondott igazgatói állásáról. Természetesen kalocsai munkássága ezzel nem fejeződött be, mert 1917-ig ott folytatta észleléseit. A következő években kezdte meg feldolgozni és kiadni életének számos kutatási eredményét és észlelését. Utolsó éveiben is dolgozott, s a rend nyaralójának kertjében észlelte, hogyan befolyásolja az időjárás a növényi, állati életjelenségeket.

Fényi Gyula egész életét a jezsuitákra oly jellemző csendes és szorgalmas szerénységben élte le, de rendtársai igen jó humorú embernek tartották. Ruházatát állítólag csak nagy fondorlatokkal tudták újabbra cserélni. A tudós páternek azért igen jó hírneve lehetett, hisz állítólag egyszer Amerikából úgy kapott meg egy levelet, hogy mindössze az volt felírva a borítékra: Fényi Gyula csillagász részére, Európa...

Fényit életműve elismeréseként számos magyar és külföldi tudományos társaság választotta tagjai sorába. Így tagja volt például a Szent István Akadémiának, a Vatikáni Tudományos Akadémiának, vezetőségi tagja a Magyar Földrajzi Társaságnak, a Stella Csillagászati Egyesületnek és a Magyar Meteorológiai Társaságnak. De tagjai sorába fogadta még az Instituto Solar International Montevideo és a Società degli Spettroscopisti Italiani is.

A tudós emlékét Kalocsán utcanév és mellszobor őrzi, Soproni szülőházát pedig emléktábla jelzi. A jeles magyar jezsuita csillagász neve azonban örök időkre hirdetni fogja hazánk tudományos nagyságát, mert (más magyar tudósokhoz hasonlóan) Fényi Gyuláról is elneveztek egy krátert a Hold túlsó oldalán. A tudós hagyatékait ma Debrecenben őrzik, a Napfizikai Obszervatóriumban.

SZOBOSZLAI ENDRE

Csillagásztörténeti Konferencia és Napóra Szimpózium Debrecen, 1995. szeptember 29–október 1.

Az MCSE Csillagásztörténeti Szakcsoportja, a Kölcsey Ferenc Megyei-Városi Művelődési Központtal és a Magnitudo AmatőrCsillagászati Klubbal együttműködve a VII. Országos Csillagásztörténeti Konferenciát és a III. Nemzetközi Napóra Szimpóziumot Debrecenben rendezti.

A konferencia központi témája a napkutatás és a földi naphatások vizsgálatának története. (Emellett más témájú előadásokat is programba iktattunk.) A résztvevők számára kollégiumi szállást és étkezést biztosítunk.

A részvételi díj 5000 Ft.

A résztvevők számára látogatásokat szervezünk a nagy történeti értékeket őrző Debreceni Református Kollégiumi Könyvtárba, az Iskola és Egyháztörténeti Múzeumba, valamint az MTA CSKI Napfizikai Obszervatóriumában és a KLTE Földtani Intézetében.

Különprogramként budapesti ill. Budapesten átutazó vendégek számára vezetést szervezünk az Iparművészeti Múzeum régi tudományos műszereit bemutató kiállításán és a BTM Kiscelli Múzeumában összeállított napórakiállításán (okt. 2-án).

A Konferencia és Szimpózium iránt érdeklődők Koczokné Boruzs Judit előadótól kérhetnek részletes tájékoztatót és jelentkezési űrlapot (**Kölcsey Ferenc Megyei Művelődési Központ, 4026 Debrecen, Hunyadi u. 1–3.**)